

הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו (1)

התשעה מכות וכל האותות וכל הענינים, וכבר התנבא הקב"ה למשה אודות מכת בכורות והבטיח לו שהם יצאו לחירות באותו לילה, וא"כ כבר נפלה ההחלטה האלקית בזה, ולא היה מקושר לה שום תנאי של עשיית מצוות, וא"כ מה שייך שעכשיו יאמר הקב"ה שאין בידם מצוות, הלא זה היה גלוי לפניו כבר מקודם, ואת זה שהיו שטופים בע"ז ג"ז היה ידוע שהרי היו ישראל גוי בקרב גוי ואעפ"כ בזכות צעקתם ובזכות האבות שמע אלקים את צעקתם, וא"כ איך שייך שעכשיו בר"ח ניסן בא הקב"ה ומתנה את היציאה על העסק במצוות, עד שמשמע שאילו לא היו ישראל מקבלים עליהם דם פסח ודם מילה לא היו יוצאים, וזה דבר תימה.

גם צ"ע בלשון רש"י שאמר הקב"ה "הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו", ומהלשון משמע שזה אמר הקב"ה בר"ח ניסן, אבל כאמור ההחלטה להוציא את בניו היא כבר לפני משנה, ומה זה שנתחדש עכשיו שילפינן מהקרא של ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים?

גם בעיקר דברי המכילתא שהביא רש"י יש להקשות, הלא מצינו במכילתא גופא ובעוד מדרשי חז"ל ענין זה שהיו ישראל מצויינים שם, וזכו ליגאל ממצרים משום שלא שינו את שמם ולשונם ומלבושיהם, ולא התערבו עם בנות מצרים, ולא היו בהם מלשינים, הרי שהיו בידם מצות ומעש"ט, וגם מצינו בחז"ל שהיו בעלי חסד זע"ז שמחמת זה זכו לגאולה, וגם היו הנשים צדקניות, וגם נחו בשבת לדעת חז"ל, וא"כ היו בידם זכויות, ומה זה שלא היו בידם מצוות כדי שיגאלו, ובודאי לא היו להם כל המצוות שהרי זה קודם מתן תורה, אבל אפילו לאחר שעשו הפסח והמילה ג"כ לא היו בידם כל המצוות, וא"כ מאי שנא?

גם יש להבין מדוע הוצרכו לשני מצוות של דם פסח ודם מילה, דמ"נ, אם צריכים מצוה אז צריכים מצוה אחת, ואם צריכים הרבה מצוות אז מדוע מספיק שנים? וזה הקשה המהר"ל, ונביא תירוצו להלן.

והנה רואים אנו בכל שליחות משה לפרעה ובכל תהליך היציאה דבר מוזר עד מאד שצריך ביאור, שהקב"ה מיד במעמד הסנה לאחר שהוא מבטיח להוציא את בני ישראל משם ששמע את צעקתם, הוא אומר [ג' פ"ח] למשה לך לפרעה ותאמר לו 'ד' אלקי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לד' אלקינו'. וזה תימה, הלא בודאי שליחות משה לפרעה היתה להוציא את בני ישראל ולהכניסם לא"י, זה תכלית היציאה וכמפורש בתחלת השליחות, אבל א"כ מדוע מצווה הקב"ה את משה לבקש שחרור של שלשת ימים במדבר לזבוח לה', זה לא נשמע כבקשה שתוציא את בני ישראל מגלות מצרים – וכי משה רבינו רמאי היה? וזה קרשיא פשוטה אבל לא מצינו לרבותינו המפרשים כרש"י ורמב"ן וספורנו שיעמדו ע"ז, וגם לא מצינו שמשנה רבינו בעצמו יקשה כן מהקב"ה מדוע הוא שואל רק בשביל שלשה ימים. אבל ישנן הרבה מרבתינו

בא תשפ"ג שלום רב

החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה, ואז בא הציווי שבעשור לחדש צריכים לקחת שה ולהתמנות עליו, ואח"כ ב"ד שוחטים ואוכלים אותו, וזה יהיה מיד קודם היציאה ממצרים. ורש"י מביא מחז"ל שהדיבור הזה היה בר"ח ניסן, שהרי הראה לו את הלכנה כזה וראה וקדש, ונמצא שבר"ח ניסן נאמר להם בפעם הראשונה שהרי הם עומדים לצאת והגיע הזמן להתכונן ליציאה, כלומר שאף שכבר באו משה ואהרן שנה שלמה לפני זה ואמרו להם שהם הולכים לתבוע את שחרורם מפרעה, אבל הדבר לא היה מוכרע, שהרי עברו תשעה מכות ושום דבר לא אירע, עדיין הם במצרים, ולכן עכשיו שבועיים קודם היציאה היתה הודעה כללית לבני ישראל, זמן היציאה ממשמש ובא, זה יהיה בעוד שבועיים, הגיע הזמן להתכונן ולארוז את המזוודות, ואז נצא בט"ו בניסן. ולפי פשוטו זה היה התכנית כל הזמן, שהתהליך לוקח שנה, ועכשיו סוף השנה, שהרי הקב"ה נראה למשה בט"ו בניסן בסנה, ועכשיו הוא שבועים קודם יום השנה לראיית משה בסנה, ולכן הודיע הקב"ה למשה שיודיע לבני ישראל שעכשיו מגיע סוף התהליך שכבר נגזר שכן יהיה מלכתחלה, מאז שבא הקב"ה למשה בסניי ואמר לו ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים גו' וארד להצילו מיד מצרים וכו', וזהו לפי פשוטו. [ויש לזכור שלא מצינו איזה פגישה של משה ואהרן עם בני ישראל בכל זמן שבעת המכות, הם לא מעודכנים, ובאמת לא ידעו מה קורה, ועכשיו בר"ח ניסן שמעו לראשונה – הם יוצאים! יש להתכונן!]

אבל הנה על הפסוק והיה לכם למשמרת עד י"ד יום לחודש הזה, מביא רש"י מהמכילתא ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות, היה רבי מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו, ולא היו בידם מצוות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר ואת ערומם ועריה, ונתן להם שתי מצוות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמך בשני דמים וכו' ושהיו שטופים באלילים, אמר להם משכו וקחו לכם, משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה, עכ"ל.

והנה רש"י לא ביאר היטב איך מאמר זה מיישב את הקושיא על הקדמת הלקיחה, והשפת"ח בשם ספר מנחת יהודה הקשה זה על רש"י ונשאר בצ"ע, ואולי י"ל שכוונתו לתרץ שמכיון שהקרבת הפסח נחוצה מאד, כי בלי זה לא יצאו לחירות, כי הרי לא היו בידם מצוות להתעסק בהם כדי שיגאלו, ממילא אם היו מחכים עד הרגע האחרון ואז אפשר שהיו מוצאים מום או מפספסים את הזמן של השחיטה וממילא לא היו יוצאים, ואין כאן פסח שני לתשלומין, כך היה נראה בכוונתו. אלא שעיקר הדבר תמוה מאד, הלא כנ"ל פרשה זו נאמרה להם בר"ח ניסן לגבי מה שיקרה בעשירי לחדש ניסן, חמשה ימים קודם היציאה, אבל כל זה בא לאחר שכבר הכריז הקב"ה למשה במעמד הסנה שהוא הולך להוציא את בני ישראל ממצרים, לאחר שכבר נגמרו

שלמה, על קטע מלמד שהיו ישראל מצוינים שם.

1. ומצאתי קושיא זו בהגדת חוקת הפסח [חכם מימי הבי"ן] הובא בהגדה

שלשה ימים כאשר מסרו את דבר ה' לפרעה. אלא שע"ז ענה פרעה מי ה' גו' לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח. וע"ז ענו אלקי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלקינו פן יפגענו בדבר או בחרב, ומבואר להדיא שפסוק זה לא אמרו בשם ה', אלא רק אמרו אלקי העברים נקרא עלינו, ולכן אנו, משה ואהרן, החלטנו שמכיון שנקרה עלינו השי"ת, ממילא אנו מחוייבים לזבוח לו, פן יפגענו בדבר או בחרב, ולכן אנו מבקשים חופשה של שלשה ימים בכדי לעבוד אותו שלא יכעס עלינו, אבל זה לא בא מהקב"ה, והם לא אמרו את זה בשם הקב"ה. ובאמת זה מוכח שהרי מה שהוסיפו פן יפגענו בדבר או בחרב, זה בטח דברי עצמם, שאנו לא מוצאים שהקב"ה יתבטא כן, הרי שאין זה דברי הקב"ה כלל.

ולפ"ז בחזרה למעמד הסנה [ג' פי"ח] צריכים להסביר את הפסוק כן, ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ה' אלקי העבריים נקרה עלינו – ע"כ מה שתאמרו לו בשם ה', ואח"כ תאמרו מעצמכם שאתם נתעוררתם לעבדני, ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלקינו, כלומר שזה עצת משה לזבוח לה' לשלשה ימים, משום שה' נקרא עלינו, וכשה' נקרא עלינו הכוונה בזה הוא שנקריב לו קרבנות, ונמצא שאין כאן שום שקר, ובודאי לא מאת הבורא יתברך. [ועיין רמב"ן ה' פ"ג, משמע שגם הוא הבין כן, וציין להא דכתיב ויקר אלקים אל בלעם ויאמר לו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח, והיינו שבכל מקום שכתוב שה' נקרה אל האדם, הכוונה בזה להקריב לו קרבנות, וזה מה שאמר משה לפרעה, עיי"ש בעומק]. ועכ"פ לפ"ז יוצא שחותמו של הקב"ה אמת, ורק משה ואהרן כאשר ראו שפרעה אמר שלא אשלח, אמרו לו מעצמם מחמת פחד או כבוד המלכות ענין השלשה ימים, וכמו שהסבירו הרשב"ם והרלב"ג.

וכ"ז לפי ביאור הראשונים שהיתה כאן איזה ערמה, אבל כבר כתבנו שהרב"ח דחה את זה לגמרי, ולכן ביאר רב"ח בעצמו וז"ל אלא כדי לקבל המצות, כי רצה הקב"ה להכניסם במצות מעט מעט, שהרי נצטוו תחלה על השבת במרה, וכענין שמצינו באברהם שלא אמר לו מיד קח נא את יצחק אלא קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק עכ"ל, ודבריו חידוש נפלא אבל לא מובנים היטב, דמשמע שסובר שאכן בקשת היציאה לשלשה ימים היתה באמת כך, שאי אפשר ליתן את כל המצוות לבני ישראל בפעם אחת, אחרת יבהלו ולא יצליחו כמו אברהם אצל העקדה, ולכן רצה שיצאו לשלשה ימים, ויקבלו חלק מהמצוות, ואח"כ יחזרו למצרים לאחר שלשה ימים, ובדרך זה יקבלו את המצוות לאט לאט. וכנראה שצריך להוסיף בדבריו שכוונתו שילכו להר סיני לקבל את חלק מהמצוות, כי המהלך ממצרים עד הר סיני הוא שלשה ימים, כ"כ הרמב"ן בפרשת יתרו [י"ט פ"א], שזה קיום מה שאמר הקב"ה למשה בסנה שאמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, ולפמש"כ רב"ח הכוונה היא שתוך שלשה ימים יגיעו אל הר סיני, ושם יקבלו חלק מהמצוות, ואז יחזרו למצרים. ולפ"ז אין סתירה בדברי ה'.

והנה מלבד החידוש הגדול בדבריו, אבל הלא למעשה רואים שלא כן היה, ולבסוף יצאו לגמרי וקבלו את כל התורה כולה בהר סיני [חוץ מקצת מצוות שקבלו במרה, ומתוך דבריו אנו לומדים חידוש שהמצוות ניתנו להם במרה פשוט משום

הראשונים שפתחו לנו פתח בסוגיא זו, ונביאם: בהדר זקנים מבעה"ת בקיצור, ובדרשות הר"ן [דרוש י"א] באריכות, וכע"ז באור החיים, ויש לזה גם מקור במ"ר, תירצו שבאמת זה היה רמאות מצדו של משה וממילא מצדו של הקב"ה, שבודאי עיקר הכוונה והמטרה היתה לצאת לגמרי, אלא שביקשו שלשה ימים בכדי שישאילו מהם כלי כסף וכלי זהב ויתנו להם, וגם שלאחר שלשה ימים ירדפם פרעה בבחירתו ויטבעו בים סוף מדה כנגד מדה, ואילו היה אומר משה לפרעה שהגיע זמן גאולתכם מיד היה משחררם ולא היה רודף אחריהם, מפחד המכות, אבל מכיון שביקש רק לשלשה ימים, לכן כאשר לא חזרו רדף אחריהם, ועיי"ש בדברי הר"ן שהוסיף שבאמת זה גרם לישראל שאמונתם נחלשה במשה, שלא הבינו מדוע הוא מבקש רק לשלשה ימים אם התכלית הוא להוציאם לגמרי, ולכן חלשה אמונתם בו ורק נתחזקה על הים שלכן כתוב אז ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ומשמע שמקודם לא האמינו בו כ"כ.

ברשב"ם וברלב"ג ג"כ פירשו באופן דומה, אלא שבכדי ליישב את הרמאות ביארו שאין בזה רמאות משום פחד המלכות, כלומר להכנס למלך כמו פרעה, ולומר לו בפעם הראשונה לשלח את ישראל ממצרים, זה דבר של חוצפה ופחד, וכעין שמצינו בשמואל שה' אמר לו ללכת למשוח את דוד בבית לחם, ושמואל פחד שאם ישמע שאול יהרגו, א"ל הקב"ה עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי, ואף שזה לא היה האמת, אבל מותר לדבר ככה מחמת כבוד ופחד מלכות, ולכן צוהו הקב"ה שיאמר כן דרך חכמה, והרשב"ם מסיים: ומי שמפרשים עניינים אחרים אינם אלא טועים גמורים, עכ"ל. ומקור לזה יש להביא ממדרש אגדה [הובא בתורה שלמה] שכתב ע"ז מכאן שמשנין בדברי שלום. ואולי יש להוסיף ע"פ מהלך זה שמכיון שראה הקב"ה שמשם מהסס מלקבל על עצמו את השליחות, הרי הרגיש שיש כאן איזה הרתעה ופחד מצדו, ולכן אמר למשה לשנות את הבקשה, בכדי להרגיעו.

והנה אם קבלה היא נקבל, ובפרט שבאמת משמע כן מהמשך הסיפור שהרי באמת לא חזרו לאחר שלשה ימים, ומוכח שהכל היה ברמאות או משום פחד אבל אף פעם לא שקלו משה ואהרן ברצינות לחזור למצרים [אף שהיו כתות שרצו בזה], אבל בפשוטו כל הענין פלא, שמדוע הוצרך הקב"ה לרמות את המצרים, וכי חסר דרכים להקב"ה להעניש את פרעה במצרים כמו שעשה בסדום, וכי לא היה יכול להעלות את היאור על גדותיו ולהציף את כל מצרים והיה מקיים בזה כי בדבר אשר זדו עליהם, כך הקשה האוה"ח, ותיירץ בדוחק גדול שרצה לעשות מדה כנגד מדה ששעבדו אותם בפה רך ואח"כ בפרך, והדברים נשארים תמוהים מאד, וגם קצת תמוה שיפחד משה להגיד בשם ה' מה שצוהו, ועכ"פ כך ס"ל לראשונים אלו. אבל למעשה מפורש ברבינו בחיי וז"ל חס וחלילה שיהיה הדבר הזה ערמה כדי לברח עכ"ל, הרי שלדעתו אי אפשר בכלל לומר ביאור כזה, דאי אפשר לומר שהקב"ה צוהו לומר דבר שאינו אמת.

והנה על נקודה זו, שהקב"ה ציווהו לומר דבר שאינו אמת, י"ל דבר נכון [עכ"פ ביישוב דעת הראשונים זו], ומצאתי עיקר באוה"ח, וכע"ז הנצי"ב בהעמק דבר והגרי"מ חרל"פ בספר מי מרום, דהנה יש לעיין בלשון הפסוק כאשר בא משה לפרעה בשליחות הקב"ה כתוב [ה' פ"א] כי אמר ה' אלקי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר, הרי שלא הזכירו כלום מענין

פרעה, אלא אדרבה בקשו לצאת לשלשה ימים ולכן באמת חנו בקצה המדבר ביום השני כנראה במטרה להשאר שם יום אחד, אולי לקבל קצת מצוות כמו הרב"ח, ואח"כ לחזור, ונמצא שזה היה בקשת אמת [וגם הוא באמת הוסיף בפרשת שמות שהר סיני הוא מהלך שלשה ימים ממצרים, כמו שהבאנו מהרמב"ן]. אבל גם החזקוני לא מבאר לנו שאם כך היתה התכנית א"כ מה קרה לה, שהרי הקב"ה לא ציוה אותם לחזור למצרים אלא לנוע במדבר בכדי שירדוף אחריהם פרעה, וזה משמע כביאור הר"ן, וא"כ עדיין אנו מגששים באפלה.
(המשך יבוא)

שבלא"ה היה זה מדאי קשה להם לקבל הכל בהר סיני, וזה לא כפי פשוטו], וא"כ איך אפשר לומר שכך היתה התכנית. וגם קשה להבין לפ"ז המשך דברי הקב"ה ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה, הרי שהקב"ה גופא אומר לו שזה לא יעבוד ולא תוכלו לצאת לשלשה ימים, א"כ מה טעם שיאמר לו את זה בכלל אם זה לא יעבוד, והרבה חסר לפנינו.

ועיין בחזקוני בפרשת שמות שאף שכרגיל הוא מפרש כהרשב"ם, אבל כאן נדה מדבריו שכתב וז"ל דרך שלשת ימים וכן עשו כדכתיב ויחנו ביום השני באיתם בקצה המדבר עכ"ל, הרי שגם הוא לא רוצה להסביר שכוונתם היתה לרמות את